

Metodologi henkeen ja vereen

■ PEKKA KUUSELA

Eskola, Antti: Mikä henki meitä kantaa. Katselen työni jälkiä.
Tammi 2009.

Sosiaalipsykologian emeritusprofessori Antti Eskolan muistelmakirja jatkaa hänen pitkää julkisen keskustelijan uraansa, jonka juuret ovat aina 1960-luvulla saakka. Eskolan uraan on mahtunut poliittisia pamfletteja, kannanottoja, työpäiväkirjoja ja 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä kolme uskontoa käsittelevää esseeteosta. Eskolan tieteellinen tuotanto on senkin kunnioitettavan laaja. Hän on kirjoittanut vuosikymmeniä yliopistokäytössä olleita oppikirjoja sosiologian tutkimusmenetelmistä, sosiaalipsykologiasta ja persoonallisuuspsykologiasta. Erityisesti menetelmäteosten vuoksi Eskola on ollut merkittävä tekijä kaikille sosiaalitieteille. Moni nykyisistäkin sosiologian professoreista on saanut metodioppinsa kvantitatiivisista menetelmistä juuri hänen teoksiaan lukemalla.

Eskolan muistelmakirja ei ole mikään paljastuskirja, kokoelma irrallisia tapahtumia tai henkilökohtaisia tilityksiä. Se on lähinnä oman elämäntyön ja sen jättämien jälkien pohdiskelua eritelly. Tarkastelua ohjaa enemmänkin tietty looginen rakenne, joka liittyy kirjalliseen tuotantoon (teoksiin ja artikkeleihin), sen vastaanottoon ja siitä syntyneeseen keskusteluun. Tähän viittaa kirjan alaotsikko ”Katselen työni jälkiä”. Mukana on myös päiväkirjamateriaalia aina opiskelua ajoilta lähtien, lainauk-

sia sanomalehtiartikkeleista ja vi-rantäyttölausunnoista sekä muuta pohdintaa, joka valottaa mediaan, yliopistoon ja politiikkaan liittyneitä tapahtumia. Eskolan ote ei ole mitenkään systemaattinen, eikä se ollut ylipäänsä hänen kirjahankkeensa ideana. Ajatuksena on pohtia omakohtaisesti tieteellisen ja muun kirjallisen toiminnan lähtökohtia, kommentoida sen herättämää keskustelua, oikaista virhetulkintoja ja tuoda rinnalle tekijän oma näkemys. Kirjasta puuttuu lähdeluettelo, eikä siinä käytetä muutenkaan tarkkoja lähteitä. Sisällön seuraamista olisi kuitenkin selkeyttänyt Eskolan täydellisen julkaisuluettelo.

Kirjan nimi ”Mikä henki meitä kantaa?” herättää kenties uskonnollisia mielikuvia. Eskola käyttää henki-käsitettä kuitenkin erityisellä tavalla ja haluaa määritellä hengen sosiaalipsykologiseksi ilmiöksi, joka syntyy yhteisen keskustelun tai muistelun perusteella, tai jonka voi tavoittaa lukiessaan tietyn kirjoittajan tuotantoa, vaikkapa Marxin pääteosta tai Freudin tuotantoa. Käsitteen käyttöä selittää myös se, että Eskola on käyttänyt sitä aiemmin uskontoa käsittelevissä teoksissaan. Hän olisi voinut kuitenkin mieltä, olisiko jokin muu ilmaisu, esimerkiksi ”eetos”, tavoittanut saman idean paremmin, koska hän alleviivaa kirjansa subjektiivista luonnetta. Teoksesta ei kannatakaan etsiä lopullista totuutta hänen elämästään tai lapsuudestaan, eikä se ole autenttinen selonteko hänen tuotantonsa vaikutteista. Monet samalla lailla vaikuttaneet tutkijat, opettajat ja omat jatko-opiskelijat jäävät vaille mainintaa, samoin sosiaalipsykologian nykytila pieniä viittauksia lukuun ottamatta.

Liikkeelle lähdetään opiskelua ajasta Helsingin yliopistossa ja Tampereen kesäyliopistossa, tutkimusavustajan tehtävistä, valmistumisesta ja jatkotutkintojen suorittamisesta. Allardtin ”tähtioppilain” vauhti oli huima. Vaativammalta pientilalta armeijan jälkeen opiskelemaan lähtenyt Eskola valmistui parin vuoden kuluessa maisteriksi ja väitteli 26-vuotiaana osittain samasta aiheesta kuin oli tehnyt pro gradunsa. Jo hiukan yli 30-vuotiaana hänet valittiin sosiologian professoriksi Turkuun, josta hän kuitenkin siirtyi pian sosiaalipsykologian professoriksi Tampereen yliopistoon. Samaa virkaa haki Eskolan lisäksi vain yksi hakija, Paavo Päivänsalo, jolla ei lausunnonantajien mielestä ollut riittävästi tieteellisiä meriittejä. Valintansa jälkeen Eskola toimi yli 30 vuotta saman oppituolin haltijana, vaikka hakikin ja tuli valituksi Helsingin yliopistoon vastaavaan virkaan 1980-luvun loppupuolella. Valinnan jälkeen Eskola kuitenkin perui hakemuksensa.

Kirjan kiinnostavinta aineistoa on Eskolan tarkastelu tieteellisen tuotantonsa taustasta ja synnystä, vaikka hän ei käsittelekään yksittäisiä teoksia kovin laajasti. Ura lähti liikkeelle kokeellisesta tutkimuksesta ja kyselytutkimuksista, joista tekijä siirtyi luontevasti sosiologian tutkimusmenetelmiin. Sosiaalipsykologian professuurin myötä keskiöön nousivat tieteenalan oppikirjat, joita Eskola kirjoitti uransa aikana kaksi. Sen ohella hän osallistui aktiivisesti esimerkiksi rauhan-tutkimukseen ja kirjoitti jatkuvasti artikkeleita tieteellisiin lehtiin. Empiirinen tutkimus jäi vähemmälle 1970- ja 1980-luvulla, mutta lukemistutkimus, jota hän teki yhteis-

työssä Katarina Eskolan kanssa, oli Eskolan pitkäaikainen kiinnostuksen kohde. Myöhemmin 1980-luvulla Eskola tarkasteli persoonallisuustutkimuksen metodologiaa ja kehitti eläytymismenetelmää yhteistyössä oman tutkijaryhmänsä kanssa. Eläytymismenetelmä jäi hänen viimeiseksi metodi-kehitykseen, vaikka hän lupaili pitkään kolmatta metodikirjaa. Tuotanto jatkui eläkkeelle siirtymisen jälkeen uskonnon teemojen parissa.

Sisällöllisesti ehkä mielenkiintoisimmat osat Eskolan muisteluista liittyvät hänen *Vuorovaikutus, muutos, merkitys* -teokseensa ja toiminnan logiikkaa käsitteleviin artikkeleihin. Pohdinnat erilaisten systeemien luonteesta ja toiminnan mielen ymmärtämisestä eivät johdaneet Eskolaa aikoinaan käsittelemään sen laajemmin systeemiteoriaa, sosiaalisten toiminnan käsitettä, uusia sosiologisia suuntauksia tai fenomenologista sosiologiaa, jossa on pohdittu toiminnan erilaisia intentionaalisia rakenteita. Syykin on ilmeinen. Eskola on kokenut filosofisen ja yhteiskuntatieteisiin liittyvän teoreettisen pohdinnan itselleen vieraaksi. Marxin ja muiden klassikoiden pureskelu ei ole sujunut ongelmitta, eivätkä sosiaalitieteiden nykyteoreetikot ole jaksaneet innostaa. Eskolan oma innostus on ponnistanut enemmän 1950-luvun metodologiasta, jota hän pitänyt kokeellisen tutkimuksen muodossa arvossa, ja jota hän on omissa töissään pyrkinyt kehittämään osin uuteen suuntaan. Ollisi ollut joka tapauksessa kiinnostavaa kuulla toiminnan selittämisen ja ymmärtämisen problematiikasta tai ”yhteistoiminnan näkökulmasta tematisoidusta vuorovaikutuk-

sen tutkimuksesta” enemmänkin kuin vain takautuvana muisteluna.

Kokonaisuutena kirja tarjoaa välähdyksiä kulttuuris-poliittisista vastakkainasetteluista aina 1960-luvulta nykypäivään saakka. Nämä vastakkainasettelut ovat liittyneet 1960-luvulta lähtien yhteiskunnallisten instituutioiden, kuten kirkon rooliin. Muutoksen kaari on näkynyt lähinnä siinä, että Eskolasta on kasvanut julkiselta rooliltaan viiden vuosikymmen kuluessa täysin toinen hahmo. Uran alkuvuosien liberaalista sosiologista muodostui ensin radikaali vasemmistointellektueli, josta matka on vienyt 2000-luvun kuluessa uskontoa ja uskonnollisuutta pohtivaksi arvostetuksi julkiseksi keskustelijaksi. Ura tai kehityspolku ei ole ollut mitenkään ristiriidaton, sillä sitä ovat sävyttäneet myös tunnetasolla koetut vastakkainasettelut. Nämä ovat olleet Eskolan omassa elämässä henkilökohtaisesti koettua arkea aina lapsuus- ja kouluvuodista lähtien, jolloin hän törmäsi koulumaailmassa toisenlaiseen ideologiseen maailmaan kuin kotiympäristössään. Kirja tuo toistuvasti esiin tämän jännitteen vallitsevan kulttuurin ja Eskolan oman taustan välillä.

Isojen sosiaalitieteellisten kysymysten pohdinta hiipui kolmannen metodeja käsittelevän kirjan motivaation kadotessa, työyhteisön käännteissä ja eläkeaikaa odotellessa. Tilalle tulivat omaan elämään mielekkyyttä tuottavana asiana uskontoa koskevien kirjojen kirjoittaminen. Vaikka Eskola on uskontoa pohdiskellessaan hyvässä seurassa monien filosofien sekä luonnon- ja yhteiskuntatieteilijöiden kanssa, tämä pohdinta on siirtänyt painopistettä pois yhteiskun-

nallisista kysymyksistä. Uskontoa koskevien kysymysten pohdinnassa Eskola on kohdannut myös samanlaisia väärinymmärtäjiä kuin 1960-luvun pamflettien kanssa: hän on joutunut kirjallisten pika-tuomioiden uhriksi ja kommentoi-kin nyt pahimpia yksinkertaistuksia. Tieteen kentältä ymmärrystä on tullut lähinnä entisiltä opettajilta ja pitkäaikaisilta kollegoilta.

Eskolan kirjassa on paljon sellaista, jota Internetin, päätätöiden, kännyköiden ja lukemattomien televisiokanavien aikakaudella kasvanut nykyinen yliopisto-opettaja ja opiskelijasukupolvi pitää luultavasti itselleen vieraana. Nykyiselle yliopistokulttuurille Eskola olisi silti monessa mielessä mallioppilas. Nuorena opiskelijana hän suoriutui opinnoistaan ennätysajassa ja osallistui myöhemmin professoriksi valitsemisen jälkeen monipuolisesti yliopiston perustehtäviin eli tutkimukseen, opetukseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Elämäntyönsä yliopistossa tehneenä vasemmistointellektuellina Eskolan työ ei ole keskittynyt ainoastaan tieteeseen, vaan hän on osallistunut ja osallistuu edelleenkin julkiseen keskusteluun. Tämä on maallikoille suunnattua ”julkista sosiaalipsykologiaa” tai julkista sosiologiaa (*public sociology*), jota amerikkalainen sosiologi Michael Burawoy on peräänkuuluttanut.

Kirjoittaja on yhteiskuntatieteiden tohtori, joka toimii lehtorina Kuopion yliopistossa.